

*Капталан С.М.,
аспірант кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет*

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті визначено динаміку обсягів виробництва продукції основних галузей економіки України за 2012–2015 роки. Обґрунтовано, що зростання частки галузей АПК в економіці України було обумовлено значним збільшенням обсягів зовнішньоекономічної діяльності агропромислових підприємств. Показано, що провідною галуззю економіки України стає оліє-жирова промисловість. Доведено, що, крім зовнішньоекономічних факторів, на зростання АПК вплинули високий рівень прибутковості, зростання продуктивності праці та урожайності, перетік капіталу з інших галузей економіки України.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, агропромисловий комплекс.

Постановка проблеми. В умовах стагнації майже всіх галузей економіки України дуже важливою є роль держави в управлінні розвитком тих напрямів економічної діяльності, які мають найвищий пріоритет. Це обумовлює необхідність здійснення суттєвого впливу органів державної влади на розвиток найбільш пріоритетних галузей економіки. Особливо слід розглянути вплив зовнішньоекономічної діяльності на розвиток як окремих галузевих ринків, так і економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать дослідження О.С. Літвінова, А.С. Мішкевича, К.С. Ненюк, Д.Д. Радупова та інших вчених, державні органи влади мають значні важелі впливу на діяльність підприємств економіки загалом та АПК зокрема [1, с. 255; 2, с. 46; 3, с. 132]. Авторами розглянуті основні важелі впливу органів державної влади як місцевого, так і загальнодержавного рівнів. Показано, що конкурентоспроможність та ефективність діяльності окремих підприємств багато в чому залежать від рівня зовнішніх чинників діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливим зовнішнім фактором розвитку економіки України загалом, а також окремих суб'єктів господарювання є сучасні можливості їх участі у зовнішньоекономічній діяльності. Вступ до Всесвітньої організації торгівлі, а також підписання Договору про асоціацію з ЄС надали вітчизняним підприємствам значні додаткові можливості щодо розвитку їх діяльності. Насамперед це стосується підприємств агропромислового сектору України, оскільки вони мають суттєві природно-кліматичні переваги над світовими виробниками агропромислової продукції багатьох видів.

Мета статті полягає у розгляді впливу зовнішньоекономічної діяльності на розвиток підприємств різних галузей економіки зі зверненням окремої уваги на агропромислові підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку проведемо аналіз динаміки обсягів виробленої продукції галузями агропромислового комплексу (далі – АПК), а також

іншими сферами економіки України. Розрахунки здійснимо на основі статистичних даних, наведених на порталі ukrstat.gov.ua за 2012–2015 роки. Випуск товарів і послуг в Україні за чотири роки збільшився на 38,8% і склав 4 трлн. 488 млрд. грн. Однак в розрізі окремих галузей економіки відбувались нерівнозначні зміни. Так, майже всі галузі промисловості збільшили обсяг виробництва лише на 15%. Хоча галузі промисловості, які входять до АПК, збільшили свої обсяги випуску продукції на 51–86%, або в 4–6 разів більше всіх інших промислових підприємств. Причини такої ситуації полягають не тільки у тимчасовій окупації східних регіонів і Криму. Вже у 2013 році відбулось значне скорочення обсягів промислового виробництва, тоді як в подальші роки відбувалось, хоч і незначне, але підвищення промвиробництва в Україні. Це може свідчити про те, що потенціал промислових підприємств України, які існують ще з радянських часів, є дуже ресурсоемними, обладнаними застарілими технологіями, вже вичерпано. І військові дії разом із закриттям ринків СНД це лише підкреслюють. Єдиним видом діяльності, який забезпечував економічне зростання в Україні протягом 2012–2015 років, був АПК. Продукція підприємств АПК збільшилась за чотири роки на 78,3% і перетнула відмітку у трильйон гривень – 1 трлн. 54 млрд. грн. Тобто збільшення випуску продукції АПК перевищило більше ніж удвічі загальноекономічне зростання і в 5 разів перевищило зростання у промисловості.

При цьому зростання в АПК теж відбувалось нерівномірно по різних видах економічної діяльності. Найменшими темпами, але такими, що все ж таки перевищують максимальні темпи приросту інших галузей, зростали виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (на 50,9%) та тваринництво (на 59,3%). Лісове господарство, текстильне виробництво та виготовлення виробів з деревини зросли більше ніж на 80%, а саме на 82,86% та 86% відповідно. Головним же чином економічне зростання АПК було забезпечено збільшенням випуску продукції в рослинництві – в 2,3 рази. Це дало змогу виробити 396 млрд. грн. продукції і майже наздогнати за цим показником беззаперечного фаворита – підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Різна динаміка обсягів випуску продукції по видах діяльності привела до суттєвої зміни в структурі економіки України, яка наведена в табл. 1.

З 2012 по 2015 роки значно зменшилась частка промисловості – з 28,2% до 23,5%. Тоді як зростання відбулось в АПК, а саме на 5,2%. Майже кожна четверта гривня в Україні виробляється у сфері АПК. За умов збереження наявних тенденцій можна спрогнозувати, що у 2017 році частка рослинництва складе близько 12%, а частка АПК становитиме близько 29%.

Можна зробити висновок, що галузі АПК мають стійку динаміку зростання, незважаючи на негативні зміни у зовніш-

Динаміка структури економіки України у 2012–2015 роках, %

Назва галузі	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Абс. відхилення 2015/2012
Сільське господарство	7,9	9,2	10,1	11,8	3,9
зокрема, рослинництво	5,3	6,4	7,4	8,8	3,5
тваринництво	2,6	2,8	2,8	3,0	0,4
Лісове господарство	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	8,7	7,9	9,2	9,4	0,8
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,4	0,3	0,4	0,5	0,1
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу, а також поліграфічна діяльність	1,1	1,2	1,3	1,5	0,4
Разом АПК	18,3	18,8	21,3	23,5	5,2
Інші галузі промисловості	28,2	26,5	25,0	23,5	-4,7
Оптова та роздрібна торгівля	11,8	12,0	12,4	12,2	0,4
Транспорт, складське господарство	6,6	6,7	6,1	6,6	0,0
Інші галузі економіки	35,1	36,0	35,1	34,2	-0,9
Всього випуск товарів і послуг у ринкових цінах	100	100	100	100	0

Джерело: розраховано автором на підставі даних нормалу ukrstat.gov.ua

ньому економіко-політичному середовищі. Причому первинне зростання демонструє базова галузь АПК – сільське господарство. Рослинництво виступає «локомотивом» зростання всієї галузі АПК. Цей «локомотив» зумовлює зростання всіх інших, залежних від нього галузей.

Головним чинником зростання агровиробництва в Україні, на нашу думку, є його переорієнтація на зовнішні ринки, обумовлена постійним зростанням попиту на харчові продукти у зв'язку із збільшенням чисельності людства. Українські агровиробники мають значні переваги над своїми світовими конкурентами, які обумовлені природно-кліматичними особливостями, низьким рівнем витрат (перш за все, на оплату праці), географічною близькістю до ринків збуту (країни ЄС, Африки та Азії), наявністю транспортних можливостей (передусім, портової інфраструктури).

Експорт з України з 2005 по 2013 роки поступово збільшувався з 34 до 62 млрд. дол. Після цього відбулось різке його скорочення майже до рівня 2005 року, що було обумовлено закриттям більшості ринків країн СНД, тимчасовою окупацією частини території України та обвалом світових цін на всі основні види ресурсів. Але якщо перерахувати у гривневий еквівалент, можна сказати, що експорт за 2013–2016 роки все одно збільшився удвічі. Якщо розглянути експорт продукції АПК, то можна побачити, що майже по всім складовим відбулось значне зростання у 2016 році порівняно з 2005 роком.

Якщо рослинництво є «локомотивом» економіки України, то виробництво соняшникового насіння є його «двигуном». За 12 років експорт насіння зріс у 11,3 рази, експорт олії – у 6,7 разів, експорт відходів оліє-жирового виробництва – у 7 разів. Загальний приріст експорту за всіма галузями АПК склав 11,4 млрд. дол., або 174%. Тоді як приріст експорту по товарах, пов'язаних із виробництвом насіння соняшника, склав 5,6 млрд. дол., перш за все, соняшникової олії – на 3,4 млрд. дол.

Таке значне зростання експорту продукції АПК обумовило зростання її частки у загальному експорті країни (табл. 2).

Як виходить з табл. 2, частка продукції АПК зросла за 12 років на 30% і складає зараз майже 50% всього експорту

України. Можна стверджувати, що за цей період структура експорту України докорінно змінилась з металоорієнтованої на агроорієнтовану. Головним чином зросла частка експорту продуктів рослинного походження, а саме на 17%, зокрема насіння олійних культур – на 4%, жирів рослинних – на 9%, залишків харчової промисловості – на 2%. Загалом частка експорту продукції, пов'язаної з вирощуванням соняшнику, зросла на 15,3%, або більше ніж в 7 разів, і становить 17,8% всього експорту України.

Таким чином, агропромислове виробництво сьогодні є одноосібним лідером за валютними надходженнями в Україну. А серед продукції АПК явним лідером є продукція, яка пов'язана з насіння олійних культур, оскільки вона забезпечує більш глибоку переробку, ніж в інших підгалузях рослинництва.

Було зроблено припущення про прямий зв'язок зростання попиту на зовнішніх ринках на вітчизняну продукцію рослинництва та збільшення обсягів виробництва продукції. З метою доказу тісноти такого зв'язку було застосовано кореляційно-регресійний аналіз. Здійснено аналіз кореляції зміни обсягів експорту та обсягів виробництва продукції АПК, сільського господарства та окремо рослинництва в Україні за 2008–2015 роки. Результати свідчать про наявність прямого тісного зв'язку між цими показниками. Коефіцієнт парної кореляції між експортом рослинництва і обсягом виробництва продукції АПК склав 65%, що свідчить про високу залежність обсягів виробництва в АПК від експорту продукції рослинництва. Тобто значне зростання обсягів виробництва в АПК було викликано можливістю збуту її саме на зовнішніх ринках.

Крім позитивних зовнішніх чинників, а саме встановлення сприятливих умов виходу на зовнішні ринки сільгосппродукції, ще одним чинником виходу АПК у лідери економіки України була значна прибутковість цього виду економічної діяльності. За 6 досліджуваних років обсяги прибутку до оподаткування по економіці загалом зменшились з 58 до 29 млрд. грн. у 2013 році, а після 2014 року перейшли у збитки в обсязі 340 млрд. грн. Лідером за прибутковістю у 2010 році була промисловість – 31 млрд. грн., тоді як у 2015 році промислові

Товарна структура експорту України у 2005–2016 роках, %

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005 рік	2010 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Абсолютна зміна 2016/2005
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	2,1	1,5	1,7	1,9	2,2	2,1	0,0
II. Продукти рослинного походження	5,0	7,8	14,2	16,2	20,9	22,3	17,3
зокрема, насіння і плоди олійних рослин	0,4	2,1	3,3	3,1	3,9	4,2	3,8
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1,7	5,1	5,6	7,1	8,7	10,9	9,2
IV. Готові харчові продукти	3,8	5,0	5,6	5,7	6,5	6,7	2,9
зокрема, залишки і відходи харчової промисловості	0,4	0,9	1,5	2,1	2,6	2,7	2,3
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,6	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	-0,3
IX. Деревина і вироби з деревини	1,6	1,6	1,8	2,3	2,9	3,1	1,5
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1,3	1,9	2,0	1,8	1,6	1,5	0,2
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	2,7	1,4	1,3	1,5	1,7	1,9	-0,8
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,2
Всього АПК	19,0	25,0	32,9	37,2	45,1	49,3	30,2

Джерело: розраховано автором на підставі даних порталу ukrstat.gov.ua

підприємства отримали колосальні збитки – 179 млрд. грн. Також великих збитків зазнала торгівля – 86 млрд. грн., будівництво – 27 млрд. грн., транспорт – 14 млрд. грн. Єдина галузь економіки, яка не тільки була стабільно прибутковою, але й збільшила прибуток у 7 разів, є сільське господарство. Обсяг прибутку сільського господарства у 2015 році склав 103 млрд. грн., що більше, ніж загальний обсяг прибутку по всій економіці України у «спокійних» 2010, 2012, 2013 роках. Ще більш красномовною є статистика рентабельності продукції сільського господарства у «кризовому» 2015 році (табл. 3).

Рентабельність всіх основних сільгоспкультур є дуже високою. Лідером є виноград – більше 100%, на другому місці знаходиться соняшник – 81%, рентабельність плодів, овочів, зернових та ріпаку складає близько 50%. Такий рівень рентабельності продукції є недосяжним майже для всіх видів «матеріальної» економічної діяльності, що є важливим фактором залучення капіталу в АПК. Свідченням процесу перетоку капі-

талу в АПК може слугувати дослідження динаміки та структури капітальних інвестицій за видами економічної діяльності. Загальний обсяг капітальних інвестицій в Україні стрімко зростає у 2010–2012 роках за рахунок інвестицій у промисловість України і склав 294 млрд. грн. (з них 103 млрд. грн. спрямовані у промисловість). З 2014 року відбулось зменшення капітальних інвестицій у всіх видах економічної діяльності, крім сільського господарства, де, навпаки, у 2015 році спостерігався сплеск інвестицій до рівня 30 млрд. грн., або майже утричі більше, ніж у 2010 році. Це привело до того, що в сільське господарство були спрямовані величезні додаткові капітальні вкладення, які лише втричі менші за інвестиції у промисловість, притому, що промисловість завжди була значно більш капіталоемною галуззю порівняно із сільським господарством. В результаті зміни обсягів інвестицій змінилась і їх структура (табл. 4).

Тобто найбільші зміни у структурі інвестицій в економіку за досліджуваний період відбулись у сільському господарстві

Таблиця 3

Динаміка рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції України у 2015 році, %

Види продукції	Сільсько-господарські підприємства	Зокрема:				
		Господарські товариства	Приватні товариства	Кооперативи	Інші недержане товариства	Державні товариства
Зернові та зернобобові культури	43,1	43,3	44,2	43,9	31,5	21,4
Насіння соняшнику	80,5	81,8	81,7	86,7	44,7	34,6
Ріпаку	44,3	38,7	57,6	68,8	52,7	30,3
Цукрові буряки (фабричні)	28,2	24,4	38,2	-13,1	16,6	-15,1
Картопля	24,2	27,1	16,2	12,8	143,7	-10,9
Овочі відкритого ґрунту	47,5	53,7	43,3	36,3	15,3	3,6
Плоди	52,6	50,7	85,1	-18,5	42,4	-6,2
Виноград	102,4	64,9	89,7	8,6	300,5	-4

Джерело: розраховано автором на підставі даних порталу ukrstat.gov.ua

Зміна структури капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за 2010–2015 роки, %

Види економічної діяльності	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 м	Абс. зміна 2015/2010
Сільське, лісове та рибне господарство	6,1	6,5	6,6	7,1	8,6	11	4,9
Промисловість	30	34,3	35,2	39,5	39,3	32,1	2,1
Будівництво	17,3	13,4	15,3	17,3	16,5	15,9	-1,4
Оптова та роздрібна торгівля	10	9,4	8,4	8,4	9,4	7,6	-2,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,4	10	11,2	7	7,1	6,8	-3,6
Тимчасове розмішування й організація харчування	0,9	0,9	1	0,9	0,7	0,5	-0,4
Інші види економічної діяльності	25,3	25,5	22,3	19,8	18,4	26,1	0,8
Усього	100	100	100	100	100	100	0

Джерело: розраховано автором на підставі даних нормалу ukrstat.gov.ua

Динаміка урожайності та внесення добрив в Україні за різними видами культур за 2000–2015 роки

Показники	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Зміна 2015/2000	
									Абс.	Відн., %
Внесено під всі посіви мінеральних добрив, кг/га	13	32	58	68	72	79	82	79	66	508
Зокрема:										
азотних	10	22	43	48	50	55	57	55	45	450
калійних	1	4	8	9	10	13	13	12	11	1 100
фосфорних	2	6	7	11	12	11	12	12	10	500
Внесено під посіви										
зернових і зернобобових культур	15	35	63	71	79	87	93	90	75	500
технічних культур	18	39	57	67	66	70	70	67	49	272
овочів та баштанних культур	23	90	137	143	172	166	223	173	150	652
картоплі	66	188	239	258	209	303	306	276	210	318
кормових культур	6	10	21	24	29	33	34	34	28	467
Урожайність, ц/га										
Зернові та зернобобові культури	19,4	26	26,9	37	31,2	39,9	43,7	41,1	21,7	112
Цукрові буряки	176,7	248,2	279,5	363,3	410,8	398,9	476,5	435,8	259,1	147
Соняшник	12,2	12,8	15	18,4	16,5	21,7	19,4	21,6	9,4	77
Картопля	121,6	128,4	132,5	168	161	159,7	176,4	161,4	39,8	33
Овочі	112,3	157,1	173,6	195	199,2	199,9	207,8	206,1	93,8	84
Плоди та ягоди	38,4	63,7	78,2	84,9	89,9	103,5	95,2	104,5	66,1	172

Джерело: розраховано автором на підставі даних нормалу ukrstat.gov.ua

(+4,9%), транспорті (-3,6%), торгівлі (-2,4%) та промисловості (+2,1%). Значний приток інвестицій привів до підвищення рівня технічної озброєності і, як наслідок, продуктивності праці в сільському господарстві України.

Продуктивність праці у сільському господарстві в незмінних цінах за 15 років зросла у 8 разів. Причому, на відміну від всіх інших показників, продуктивність праці у тваринництві зростала більшими темпами, а саме у 13 разів, а у рослинництві у 7 разів. Зростання продуктивності праці відбувалось за рахунок технічного оснащення виробництва: за 15 років вдвічі зросла кількість тракторів та іншої техніки. Значно збільшились обсяги внесення мінеральних добрив, а саме з 13 кг/га у

2000 році до 79 кг/га у 2015 році. Сільськогосподарські підприємці почали використовувати сучасні технології ведення бізнесу, закупати кращий посівний матеріал, обробляти захисними засобами тощо. Все це привело до значного підвищення рівня урожайності основних сільгоспкультур (табл. 5).

Таким чином, урожайність по всіх видах сільгоспкультур за аналізований період значно зросла. Найбільше зростання відбулось під час вирощування плодів, ягід та цукрових буряків – у 2,5 рази, зернових – на 110%, овочів та соняшника – на 80%. Слід відзначити, що у провідних країнах світу і у багатьох вітчизняних підприємствах урожайність мінімум вдвічі є більшою за середню по країні, що свідчить про наявність резервів

її зростання в Україні. Урожайність фермерських господарств в Україні на 14% є меншою від урожайності інших суб'єктів господарювання, які є юридичними особами. Якщо виділити з юридичних осіб тих, які є державними, то урожайність всіх інших збільшиться ще на 5–10%. Слід зазначити, що в Україні близько 11% соняшнику виробляють взагалі не суб'єкти підприємницької діяльності, а домашні господарства. Їх урожайність соняшника склала у 2016 році 17,3 ц/га, що на 26% менше, ніж урожайність сільгоспідприємств.

Також красномовною є більш висока ефективність діяльності горизонтально інтегрованих підприємств (із більшою площею земель та валовим збором). Якщо б урожайність підприємств із валовим збором більшим за 2 тис. т (26,6 ц/га) було перенесено на всі інші види господарств, то в Україні вдалося би зібрати на 23% соняшника більше.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що АПК в Україні останніми роками вийшов на провідні позиції в структурі ВВП, частці в експорті, отриманні фінансових результатів. Це мало під собою природно-географічні передумови, а також було викликано створенням зовнішніх умов для здійснення ЗЕД. Внутрішніми факторами зростання АПК було різке збільшення обсягу інвестицій, що привело до використання сучасних технологій діяльності, а також значне збільшення основних показників ефективності, зокрема урожайності, рентабельності. Агропромисловим підприємствам слід більше уваги приділяти управлінню ЗЕД, оскільки саме від цього багато в чому залежить ефективність їх діяльності. Подальшим напрямом досліджень може бути здійснення аналізу рівня організаційно-економічного забезпечення управління ЗЕД підприємств АПК.

Література:

1. Радулов Д.Д. Вплив органів державної влади на діяльність промислових підприємств як один із зовнішніх факторів їх конкурентоспроможності / Д.Д. Радулов, О.С. Літвінов // Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія] / за заг. ред. О.Г. Янкового. – О. : Атлант, 2013. – С. 250–269.
2. Літвінов О.С. Проблеми класифікації видів ефективності та її показників / О.С. Літвінов, К.С. Ненюк // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки:

економіка, політологія, історія. – 2015. – № 7 (227). – С. 45–54.

3. Літвінов О.С. Управління конкурентоспроможністю підприємств з урахуванням впливу органів державної влади / О.С. Літвінов, А.С. Мішкевич // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. – 2016. – С.131–145.

Капалан С.М. Анализ влияния внешнеэкономической деятельности на развитие агропромышленного производства в Украине

Аннотация. В статье определена динамика объемов производства продукции основных отраслей экономики Украины на 2012–2015 годы. Обосновано, что рост части отраслей АПК в экономике Украины был обусловлен значительным увеличением объемов внешнеэкономической деятельности агропромышленных предприятий. Показано, что ведущей отраслью экономики Украины стала масложировая промышленность. Доказано, что, кроме внешнеэкономических факторов, на рост АПК повлияли высокий уровень прибыльности, рост продуктивности труда и урожайности, перетекание капитала с других отраслей экономики Украины.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, агропромышленный комплекс.

Kaptalan S.M. Analysis of the impact of the foreign economic activity on the development of agro-industrial production in Ukraine

Summary. The article defines the dynamics of the volume of production of the main branches of the Ukrainian economy for 2012–2015. It is justified that the growth of a part of the agroindustrial complex in the Ukrainian economy was due to a significant increase in the volume of foreign economic activity of agro-industrial enterprises. It is shown that the fat-and-oil industry is the leading branch of the Ukrainian economy. It is proved that, apart from external economic factors, the growth of the agroindustrial complex was affected by a high level of profitability, growth in labour productivity and productivity, and the flow of capital from other sectors of the Ukrainian economy.

Key words: foreign economic activity, agroindustrial complex.